

מרחבים

כתב עת אינטראקטיבי
למחשבה פסיכואנליטית

"דבר דבור על אופניו" - על טיפול ומשחקי שפה / ורד בר-און¹

תגובה למאמרו של יורי סלע

במאמר משובח, עתיר בידע ובדיוק אינטלקטואלי, מצליח יורי סלע לגעת בליבת הגותו של כל אחד מהפילוסופים הנדונים ולהצביע על אזורי חוסר הנחת שמעורר המפגש בינם ובין הגותו של אנויה. המתודה של יורי במאמר תואמת את המתודה הסטרוקטורליסטית של רומאן יאקובסון: היא השוואתית, בינתחומית, עשירה ופתוחה, שמה דגש על שאלת השאלות ובחינת ההבדלים יותר מאשר על השבת תשובות וחיפוש המכנה המשותף.

טענתו של יורי כי ה'אני-עור' הוא טקסט הדן בשאלה כיצד מכוננת המילה את הגוף וכיצד מכונן הגוף את המילים, ובהתאמה, בחירתו לנתח את ה'אני-עור' דרך פילוסופיית השפה מהווה אקט הרמנויטי מעניין וחשוב שכלל אינו מובן מאליו. האומנם ניתן להמיר את המערך הנפשי עליו מדבר אנויה ויחסו עם הגופני, ליחס בין המילה לגופני? ואולי אין זוהי המרה כי אם רדוקציה?

פרשנות ייחודית זו של יורי תואמת את טענת הזרם שחולל את "המפנה הלשוני" או "המפנה הגנרטיבי", כשהוגיו הציבו את הלשון במוקד החשיבה הפילוסופית. השפה נתפסת

¹ פסיכולוגית קלינית, קליניקה פרטית ירושלים.

דוקטורנטית בתוכנית לפסיכואנליזה ופרשנות, אוניברסיטת בר-אילן.

baron.vered@gmail.com

כנקודת המוצא לפעילות האנושית באשר היא. החקירה יכולה להתחיל מרגע המפגש עם השפה, ולא ניתן לחקור את מה שקדם לכך. קריאתו של יורי את ה'אני-עור' של אנוזה דרך עיני הוגים אלו מאפשרת בעיניי מפגש מחדש, מרענן ומפתיע.

ההפתעה היא בעיקר בפערים, שגדלים במאמר מהוגה להוגה, שאכן מסודרים בסדר עולה, מבחינת ההיבטים המפרקים, הרלטיביסטיים והחשדניים שבתיאוריות שלהם. לצורך חשיבה על פערים אלו, אני מבקשת להתחיל עם האופן בו מסיים יורי את מאמרו, בהצבעה על חצי המהפכה שעשה אנוזה בפרויקט ה'אני-עור'. אם כמעט עד לסיום המאמר מצביע יורי על 'חצי הכוס המלאה' ומשבח את תעוזתו ומהפכותו התיאורטית אפיסטמולוגית של אנוזה, בסיכום הדברים ההצבעה היא על 'חצי הכוס הריקה', העדר המהפכה בפרקטיקה, ביישום, בדמות ביטול איסור הנגיעה:

אולם עמדתו הפילוסופית הרדיקלית של אנוזה נעצרת על סף עמדתו הנוגעת במתודה המקצועית... כך, על אף האיחוי לכאורה - המשתמע מהשם ה'אני-עור' - בין ההוויה החושית-גופנית לבין מנגנוני הנפש בביטויים הסימבולי, ההתרחשות הטיפולית אותה מתאר אנוזה הינה מילולית ומתחוללת במסגרת הקונבנציות הפסיכואנליטיות... הטאבו שנגזר מ'איסור הנגיעה'... נותר בעינו.

אני מוצאת את מושג 'משחק השפה' של ויטגנשטיין, שהזכיר יורי במאמרו, כמסייע בניתוח פערים אלו. כחלק מהחשיבה האנטי-מהותנית של המפנה הלשוני, טבע לודוויג ויטגנשטיין את המונח 'משחק שפה'. השפה ע"פ ויטגנשטיין היא מערכת בלתי - מסוימת של פעילויות חברתיות, שכל אחת מהן באה לשרת מטרה אחרת. כל אחת מן הדרכים המובחנות הללו שבהן ניתן להשתמש בשפה, היא 'משחק-שפה'. כך, אין שום מילה בשפה שיש לה מהות מסוימת וקבועה. אין מהות קבועה לשום דבר בתוך העולם. הכל תלוי יחסים, תלוי הקשר, תלוי התיאור המילולי שלנו אותו ברגע נתון, במסגרת 'משחק השפה' בה הוא מתפקד. כל 'משחק שפה' פועל ע"פ כללים שהבסיס להם הוא הסכמה בצורת חיים. יורי מפגיש במאמרו בין שני 'משחקי שפה' שונים: 'משחק השפה' הפילוסופי-לינגוויסטי ו'משחק השפה' הפסיכואנליטי. את 'משחק השפה' הפילוסופי-לינגוויסטי מאפיינת מעל לכל הקונטנגנטיות, בניגוד למהותנות האפריורית שמאפיינת את 'משחק השפה' הפסיכואנליטי (מה שלא יאפשר לשיח הפסיכואנליטי להגדיר ולהתייחס לעצמו כאל 'משחק שפה').

מרחבים – כתב עת של האגודה הישראלית לפסיכותרפיה פסיכואנליטית

ה'אני-עור' נכתב במסגרת 'משחק השפה' הפסיכואנליטי. אני מוצאת את הגות המרתקת והחשובה של אנויה כמהפכנית 'בגבולות הז'אנר', בגבולות 'משחק השפה' בה אנויה פעל. אנויה עוקב נכון אחר הכללים ב'משחק השפה' בו הוא נתון בהתייחסו להוגים חשובים לפניו, ובראשם פרויד, הוא מקשר בין הרעיונות, ומנביע את הצעתו מהן. הוא מגובה מדעית, הוא עשיר תרבותית (התרבות היא כמובן מערבית: בין אם היא מבוססת על המיתולוגיה ובין אם על הנצרות). במונחיו של פוקו: ה'אני-עור' משתתף ב'סדר השיח', פועל מתוכו ומעשיר אותו, ויש לו מקום מכובד בארכיב.

אנויה, כמובן, נתן את דעתו לאופן בו רעיונותיו המרתקים יבואו לידי ביטוי בפרקטיקה הטיפולית, הצעות שאינן מניחות את דעתו של יורי ושל פסיכולוגים רבים, ואני בתוכם. בחירה במסגרת חשיבה פילוסופית-לינגוויסטית מובילה באופן טבעי בעיני, לדיון על השפה המדוברת בקליניקה ועל האופן בו היא עולה בקנה אחד או שאינה עולה עם רעיון ה'אני-עור'. ניצה ירום, לדוגמא, מציעה בספרה "סיפורי גוף" את "הפרשנות הטופוגרפית התייחסותית", כפיתוח והשלמה למתודולוגיה החסרה בעיניה של אנויה. ירום חורגת ממשחק השפה הפסיכואנליטי ופועלת ב'משחק השפה' הפסיכולוגי - התייחסותי ששומר - במונחיו של ויטגנשטיין - על 'דמיון משפחתי' עם משחק השפה הפסיכואנליטי.

מסקנתו של יורי, כי מרעיון ה'אני-עור' מתבקש היה שינוי ביחס ל'איסור הנגיעה' מפתיעה ומטרידה אם קוראים אותה כחלק מ'משחק השפה' הפסיכואנליטי. אם אשתמש בביטוי של סול קריפקה הרי שמסקנה זו תיחשב 'עקיבה ביזארית אחר הכלל'. הילדים היו שואלים את יורי: "איך הגעת???" והתשובה שאבקש לשים בפיו של יורי היא: "אני? אני מסיפור אחר...". אני חושבת שיורי מציע לנו במאמרו החשוב 'משחק שפה' חדש ונועז. ויטגנשטיין פסימי לגבי היכולת להבין משחק שפה אחר מתוך משחק השפה שלך: "אם האריה יכול היה לדבר לא היינו יכולים להבינו" ('חקירות' עמ' 223), אני דווקא אופטימית, ומאחלת ליורי הצלחה רבה.